

Iltasatukirjahyllyillä tasa-arvoa ja tukea perheiden lukemiseen

JULI-ANNA AERILA, MERJA KAUPPINEN, EEVA-MAIJA NIINISTÖ & SUVI SARIO

Iltasatukirjahylly-toiminta on yhteisöllisen lukemisen käytänne, joka johdattaa sekä lapsia että aikuisia perhelukemisen pariin. Lisäksi koulun ja kodin lukemisen kulttuuri linkittyvät sen avulla toisiinsa. Kokeilussa valtaosa perheistä on kokenut iltasatukirjahylly-toiminnan myönteiseksi ja katsonut sen vaikuttaneen sekä lapsen lukijuuden että perheen lukukulttuurin kehittymiseen positiivisesti. Etenkin niissä perheissä, joissa ei ollut ennestään vahvaa lukukulttuuria, iltasatukirja toi perheen arkeen lukuhetken. Yhteinen kirja teki lukemisen näkyväksi ja lapsen oma kirjavalinta lukemisesta lapsilähtöistä; lukeminen perustui toisin sanoen lapsen haluun lukea tietty kirja ja ikään kuin johtaa lukutapahtumaa. Lisäksi iltasadun lukemiseen liittyi perheissä jaettua mielihyvää: lukemisesta muodostui läheinen, odotettu iltahetki, ja iltasatu yhdisti perheenjäseniä toisiinsa vuorovaikutuksen kautta. Yhdessä luettu kirja kirvoitti ajatuksenvaihtoa ja pohdintaa, ja koko perheelle uudet kirjat motivoivat kaikkia perheenjäseniä.

Johdanto

Perheen tuella on merkittävä vaikutus lapsen lukemiseen ja lukemisen arvostamiseen. Aikaisemmat tutkimukset (PIRLS, 2016;

Swain et al., 2015) osoittavat, ettei kaikissa perheissä ole lukevan aikuisen mallia tai lapsen lukemista tukevaa kulttuuria. Lapset ovatkin lukemisen tuen suhteen eriarvoisessa asemassa. Perheiden lukukäytänteiden tukeminen on merkityksellistä myös lapsen yleisen kehityksen ja hyvinvoinnin näkökulmasta, sillä yhteiset lukuhetket synnyttävät myönteisiä tunnekokemuksia, kuten mielihyvän ja turvallisuuden tunteita (Aerila & Sarmavuori, 2010).

Perheissä lukemiseen ja lukukulttuurin muodostumiseen vaikuttavat useat asiat (Swain & Cara, 2017). Saatavilla olevan lukumateriaalin lisäksi lukukäytänteitä säätelevät perheen koko, vanhempien äidinkieli ja koulutus. Myös vanhempien omat lukutottumukset ja -asenteet vaikuttavat, esimerkiksi vanhempien lukemisen määrä ja laatu sekä käsitys lukutaidon merkityksestä lapselle. Vanhempien kokemukset ja käsitykset akateemisesta lukemisesta ja lukutaidosta, esimerkiksi kotitehtävien arvostus ja tietämys koulun tavasta opettaa lukemiseen liittyviä asioita, ovat keskeisiä. Lisäksi perheen lukemisen tavat ja käytänteet, esimerkiksi lukemiseen perheessä käytetty aika, lukemisen ajankohta ja vanhempien osallistuminen lukemista vaativiin kotitehtäviin, vaikuttavat yhteisen lukukulttuurin muodostumiseen.

PIRLS-tutkimuksen (2016) mukaan noin kolmasosalla (37 %) suomalaisista lapsiperheistä on hyvät mahdollisuudet tukea lapsen

lukemista. Lukemista tukeviksi tekijöiksi mainittiin kodin kirjojen, ja erikseen lastenkirjojen, määrä, vanhempien koulutustausta ja ammatti sekä lapsen oma huone ja kodin internetyhteys. Yhdenkään suomalaisperheen ei katsottu kuuluvan ryhmään, jossa perheellä olisi vain vähän resursseja tukea lapsen lukijuutta.

Monissa maissa on erityisiä perhelukemisen (family literacy) ohjelmia, joissa tehdään näkyväksi perheiden lukemisen tapoja (Hannon & Bird, 2004). Ohjelmat voivat olla rajattuja, jolloin sekä lapsille että vanhemmille annetaan tarkat toimintaohjeet. Tyypillisesti vanhempainillassa kerrotaan tietystä lukemisen menetelmästä, jota käytetään sekä luokkatoiminnassa että perheessä. Väljemmissä ohjelmissa ei ole suoranaisia ohjeita, vaan lukemaan kannustetaan epäsuorasti esimerkiksi esittelemällä kirjaston käyttöä. Tällainen ohjelma on esimerkiksi suomalaisissa äitiyspakkausissa jaettava kirjakassi, joka koostuu lastenkirjoista, lukumateriaalista ja vanhempainoppaasta. Perhelukemiseen kuuluu lisäksi lapsille ja vanhemmille erikseen suunnattuja lukemisohjelmia. (Van Steensel et al., 2011.)

Tässä luvussa esitellään iltasatukirjahylly-toimintaa perheiden lukemisen tukikeinona. Se on suunniteltu kannustamaan kodeissa tapahtuvaa lukemista luokista käsin. Tarkoituksena on lisätä paitsi lasten myös aikuisten lukemisen määrää ja ylipäänsä kiinnittää huomiota lukemiseen päivittäisenä toimintana.

Iltasatukirjahylly perhelukemisen käytänteenä

Iltasatukirjahylly on esi- ja alkuopetuksen luokassa oleva, noin 25 kuvakirjan kokoelma. Siinä riittää lukemista 20 lapsen ryhmälle noin kuukaudeksi. Kirjakokoelmasta lapset saavat kotiin lähtiesään valita itselleen iltasatukirjan. Iltasatukirja luetaan kotona vielä saman illan aikana ja palautetaan kouluun seuraavana aamuna. Ajatus iltasatukirjahyllystä on syntynyt TARU-opettajaverkostossa, ja sitä myös pilotoitiin TARU-hankkeessa 2017–2018 (TARU-hankkeen [www-sivut](#); Aerila & Kauppinen, 2019). Iltasatukirjahyllyjen käyttöä laajennettiin Ytimessä-hankkeessa, jossa niiden vaikutusta lukijuuteen ja mahdollisuuksia perhelukemisen käytänteenä tutkittiin.

Iltasatukirjahyllyn kirjat ovat lapsille suunnattuja kuvakirjoja: ne ovat lapsille tuttuja ja riittävän helppoja myös lasten itsensä luettaviksi (Aerila & Kauppinen, 2019). Iltasatukirjahylly-toiminta mahdollistaa lukukokemusten jakamisen ja yhteisölliset lukuhetket monella tavalla. Kun opettaja esittelee toimintamallin sekä lapsille että aikuisille, lukemista tehdään näkyväksi. Valitessaan kirjoja lapset keskustelevat niistä ja suosittelevat luettavaa toisilleen. Kotona kirjaan tutustumisen yhteydessä lapset ja vanhemmat keskustelevat luetusta. Lisäksi monissa ryhmissä lapset arvioivat

kirjoja myöhemmin ja kertovat lukemastaan muille lapsille. (Davis, 2013.) Aikaisemmat tutkimukset (Aerila & Niinistö, 2014) osoittavat, että monet vanhemmat hyötyvät myös perheen lukuhetkien mallintamisesta. Vanhemmille voi olla outoa kokoontua yhdessä kirjan ääreen esimerkiksi siksi, ettei lapsuudenperheessä tällaisia tapoja ole ollut. Perheille iltasatukirjahylly tarjoaakin kognitiivisesti selkeän tavan tukea lasten lukijuutta.

Iltasatukirjahyllyn ohjeistuksessa korostetaan lasten aktiivista roolia lukemisessa. Lasten tulee itse saada valita kirja, jonka he lainaavat, ja lainaamisen tulee olla vapaaehtoista. Lainaamiseen kuitenkin kannustetaan esimerkiksi antamalla lapsille koulupäivän aikana tilaisuuksia esitellä kirjansa ja keskustella lukemastaan muiden lasten kanssa. Lisäksi korostetaan, että luetun kontrollointi ei saa rasittaa lapsia ja koko ryhmän lukemisen määrän voi tehdä näkyväksi erilaisilla listoilla: kirjaketjuilla tai muilla koonneilla.

Vanhempien kokemukset iltasatukirjahylly-toiminnasta

Iltasatukirjahylly-toiminnasta on kerätty kyselyin kokemuksia lapsilta, lasten vanhemmilta ja opettajilta. Kyselyjen tarkoituksena oli selvittää, mikä on iltasatukirjahyllyn merkitys perheiden lukijuudelle ja miten toiminta tukee perheen lukemista. Kyselyyn

vastasi 64 esi- ja alkuopetusikäisen lapsen vanhempaa Rauman, Jyväskylän ja Rovaniemen alueelta vuoden 2019 tammi–helmi-kuun aikana.

Yli puolet kokeiluun osallistuneista vanhemmista koki iltasatukirjahylly-toiminnan vaikuttaneen myönteisesti perheen lukemiseen. Vanhempien mukaan kirjallisuuden valinta itsenäisesti rajatusta valikoimasta edisti lasten mielenkiintoa kirjoihin ja luettavan omatoimista valintaa. Lisäksi itse valittu kirja tuki lasten aktiivisuutta: lapset valvoivat, että kirja todella tuli luettua; he ottivat kirjan mukaansa sänkyyn ja selasivat sitä yhä uudelleen. Lisäksi he saattoivat kutsua kaikki perheenjäsenet kuuntelemaan satua, kun he lukivat sen itse.

Lähes kaikkien vanhempien mukaan iltasatukirjahylly-toiminta lisäsi koko perheen kiinnostusta kirjallisuuteen ja kirjojen merkitystä perheen arjessa. Tämä näkyi paitsi kirjojen määrän lisääntymisenä kodeissa, myös lisääntyneenä kirjoista keskusteluna. Iltasatukirjahylly-toiminta lisäsi yhteisöllisyyttä perheissä, mikä näkyi vuorovaikutuksessa. Perheissä keskusteltiin enemmän lukukokemuksesta, kirjan herättämistä ajatuksista ja kirjallisuusvalinnoista. Lisäksi lapset kertoivat kotona, mitä luokkakaverit olivat lainanneet ja mitä nämä olivat pitäneet kirjoista tai mitä he itse haluaisivat lainata seuraavalla kerralla. Koko luokan osallistuminen rajatun kirjallisuusvalikoiman lukemiseen innosti lapsia myös

keskinäiseen ajatustenvaihtoon: kirjallisuusvalintoja suunniteltiin etukäteen, ja kirjaa selailtiin ahkerasti koulupäivän aikana. Useat perheet mainitsevat myös kirjaston käytön lisääntyneen ja lasten olevan aktiivisempia kirjallisuuden valinnassa myös kirjastossa.

Vaikka monissa perheissä iltasatujen lukeminen oli jo rutiini, osa vanhemmista oli sitä mieltä, että iltasadun lukemisesta tuli vielä enemmän koko perheen yhteinen tapahtuma. Tämä näytti liittyvän erityisesti lasten aktiivisuuteen: esimerkiksi sisarukset halusivat tulla kuuntelemaan tai lukemaan pikkuveljen valitsemaan kirjaa. Vanhemmat myös korostivat perheen yhteisen ajan lisääntyneen. Monille oli tärkeää, että koko perhe oli yhdessä iltaisin ja vanhemmat saivat nauttia lasten läheisyydestä.

Vanhempien mukaan iltasatukirjahylly-toiminnassa oli myös kehitettävää. Paljon lukevat lapset olivat pahoillaan koulun antamasta lukutehtävästä: he kokivat iltasatukirjan lukemisen läksynä ja joutuivat luopumaan iltaisin muusta lukemisesta. Myös lapsen lukumotivaation ylläpitäminen koettiin hankalana: lapsen kiinnostus lukemiseen saattoi lopahtaa iltasatukirjahylly-toiminnan loputtua. Luokissa, joissa on monikielisiä lapsia, kiinnitettiin huomiota siihen, että tarjolla oli vain suomenkielisiä kirjoja.

Kokeile iltasatukirjahylly-toimintaa

Iltasatukirjahylly-toiminta on osoittautunut vaikuttavaksi perhelukemisen käytänneeksi. Kotikirjalainaus antaa sysäyksen perheen lukukulttuurin muodostumiselle ja kehittämiselle perhelähtöisesti. Paljon lukevien perheiden lukemisen rutiineja koulusta tuotu iltasatukirja saattaa sekoittaa, mutta valtaosassa perheitä kirja ja siihen liittyvät toiminnot saavat aikaan perhekeskeistä lukemista. Kirjallisuuskeskustelut sekä luetun pohjalta tapahtuva vuorovaikutus ovat merkkejä yhteisöllisestä lukemisesta, joka näkyy paitsi kotona perheen kesken myös koulussa oppilaiden välillä ja luokkavuorovaikutuksen vilkastumisena.

Iltasatukirjahylly-toiminta kannattaa valmistella huolellisesti. Esimerkiksi vanhemmille tiedottamiseen kannattaa kiinnittää erityistä huomiota ja mahdollisuuksien mukaan esitellä kirjahylly vanhemmille ihan konkreettisesti. Vanhempien on tärkeää tietää käytänteen tausta ja tavoitteet perhelukemisen kannalta. Vaikkapa iltasatukirjahyllyn kuva auttaisi vanhempia hahmottamaan käytännettä. Iltasatukirjahyllyn kirjakokoelmaa kannattaa lisäksi miettiä huolellisesti. Joku vanhemmista oli lukenut iltasaduksi synnytystä koskevan kirjan, joka oli vienyt lapselta yöunet, ja osa vanhemmista toivoi monipuolisempia tai teemoitettuja valikoimia. Kirjavalikoimaa kannattaisikin miettiä yhdessä vanhempien kanssa ja kuunnella mahdollisuuksien mukaan sekä lasten että vanhempien toiveita.

Iltasatukirjahylly-toimintaa kehitettäessä tulee ottaa huomioon myös monikieliset perheet sekä kirjojen tarjonnassa että lukemisen tavoissa (ks. Van Steensel et al., 2011). Tässä kokeilussa monikielisten perheiden vanhemmat olivat hyvin aktiivisia. Kun iltasatukirjahyllystä ei löytynyt omakielistä kirjallisuutta, he rakensivat kotiin vastaavan kirjahyllyn. Lapsi luki kirjoja kodin kirjahyllystä ja kertoi näistä kirjoista koulussa muille. Toisaalta luokkaan sijoitettu monikielinen kirjahylly houkuttelisi lapsia tutustumaan eri kieliin ja tarjoaisi näin väylän kielitietoisuuden kehittämiseen. Myös hyllyjen käyttöohjeiden antoon tulee kiinnittää lisähuomiota monikielisissä ryhmissä.

Vanhempien kysely paljasti, että he odottavat koulun tukevan kohteja lukemisessa, ja heillä oli myös viihkeitä tuen muotoihin. Yksi vanhemmista ehdotti koulukirjaston avaamista ja kirjastonhoitajan paikallaoloa lapsia kotiin haettaessa, jolloin kirjan lainaaminen olisi nopeaa ja vaivatonta. Lisäksi toivottiin kouluun lisää luku-tunteja, palkintoja lukemiseen, koko luokan lukuteemoja, lukemiseen liittyviä tapahtumia ja sitä, että opettajalla olisi tarjota uusi kirja lapselle heti, kun edellinen on luettu loppuun.

Yleisesti ottaen vanhemmat olivat tyytyväisiä iltasatukirjahyllyä koskevaan kokeiluun:

”Tämä on myös yksi hyvä idea, joka ei vaadi mitään ponnisteluja. Tällä tyylillä voitaisiin esim. tutustuttaa perheet uusimpiin ja laadukkaisiin lastenkirjoihin. Hyvä kun kirjoja tulee kotiin vain yksi kerrallaan, niin ei myöskään kuormita perheitä.”

Myös opettajat olivat tyytyväisiä:

”Kokeilin iltasatukirjahyllyä keväällä 2019 tois- eli "toppuluokkalaisteni" kanssa. Oppilaat innostuivat kovasti. Heistä oli mukava lainata kirja kotiin luettavaksi ja tutkia sitä kotona vaikkapa pikkuveljen kanssa. Myös vanhemmat suhtautuivat iltasatukirjoihin myönteisesti, sillä se helpotti kodin satuhetkeä.

Opettajan näkökulmasta iltasatukirjahylly tarjoaa oivan tavan eriyttää lukemisharjoittelua ja motivoita oppilaita lukemaan. Kun kirjahyllyssä on valittavana oppilaan tasolle sopivaa ja innostavaa lukemista, lukemisinto kasvaa. Oppilaat myös juttelivat keskenään lukemistaan kirjoista, ja kaverin kehumiaan kirjaan oli helppo tarttua.

Lisäksi oli hyvä, että laina-aika oli rajattu yhdeksi illaksi, jolloin kirjojen kierto oli taattu.”

- Virve Kalliomaa, luokanopettaja

Lähteet

Aerila, J.-A. & Kauppinen, M. 2019. Lukukipinä. Pedagogisia keinoja lukuinnon herättelyyn. Jyväskylä: PS-kustannus.

Aerila, J.A. & Niinistö, E-M. 2014. Lukuilo syntyy mukavista lukuhetkistä, hyvästä seurasta ja kiinnostavasta kirjallisuudesta. Teoksessa Karasma, K. & Rauramo, S-L. (toim.) Juhlakirja Inkeri Vikaisen 100-vuotispäivänä. Helsinki: Äidinkielen opetustieteen seura, 106 – 130.

Aerila, J.-A. & Sarmavuori, K. 2010. Kuvakirjat ja sadut porttina kirjallisuuden maailmaan varhaiskasvatuksessa. Teoksessa R. Korhonen, M.-L. Rönkkö & J.-A. Aerila (toim.) Pienet oppimassa. Kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Turun opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö. Turun yliopisto, 31-44.

Davis, D.S. 2013. What Fifth-Grade Students Reveal About Their Literacies by Writing and Telling Narratives. Reading Horizons V52.2, 121–141.

Hanon, P. Bird. V. 2004. Family Literacy in England: Theory, Practice, Research and Policy. Teoksessa B. H. Wasik (toim.): Handbook of Family Literacy. London: Lawrence Erlbaum Associates.

The PIRLS 2016. International Results in Reading. <https://timsandpirls.bc.edu/pirls2016/index-pirls.html>.

Swain, J. & Cara, O. 2017. Changing the home literacy environment through participation in family literacy programmes. *Journal of Early Childhood Literacy* 0(0) 1–28.

Swain, J., Cara, O., Vorhaus, J. & Litster, J. 2015. The impact of family literacy programmes on children's literacy skills and the home literacy environment. National Research and Development Centre for adult literacy and numeracy.

TARU - Tarinoilla lukijaksi 2018. <https://peda.net/id/b7896a1230b>. Viitattu 11.5.2018.

Van Steensel, R., McElvany, N., Kurvers, J. & Herppich, S. 2011. How Effective Are Family Literacy Programs? Results of a Meta-Analysis. *Review of Educational Research* 81(1), 69-96.

